

Simone Pasternak
Uniwersytet Wrocławski, Wrocław
simone.pasternak@uwr.edu.pl

WYKŁADNIKI STYLU POPULARNONAUKOWEGO W *ZIELNIKU* SZYMONA SYREŃSKIEGO. ZARYS PROBLEMATYKI

Słowa kluczowe: styl popularnonaukowy, zielnik, Szymon Syreński, doba średniopolska
Keywords: popular science style, herbarium, Szymon Syreński, 16th–18th centuries

Według historyków czas, w którym w całej Europie nastąpił intensywny rozwój wiedzy z zakresu medycyny, przypada na drugą połowę XV w. (Skalski 2015: 60). Było to związane przede wszystkim z renesansowym antropocentryzmem (Suchecka 2020: 200) i z odkryciami geograficznymi, za sprawą których poznano obce gatunki roślin (Zemanek 1997: 9). Istotnym czynnikiem było także wynalezienie druku – umożliwiło ono wydawanie między innymi książek lekarsko-przyrodniczych dawnych uczonych (Szumowski 2008: 398) oraz zielników, zwanych również herbarzami. Były to dzieła, w których upowszechniano wiedzę o roślinach i ich właściwościach medycznych. Najobszerniejszą pracą w tym zakresie¹, zamykającą epokę polskich renesansowych herbarzy, jest wydany w 1613 r. *Zielnik Herbarzem z ięzyka Łacinskiego zowią. To iest Opisanie własne imion, kształtu, przyrodzenia, skutkow y mocy Zioł* [...] ² autorstwa Szymona Syreńskiego. Zdaniem współczesnych badaczy jest to „najbardziej dojrzałe i oryginalne polskie dzieło farmakognostyczne, którego wydanie zakończyło [...] renesansowe dokonania naukowe polskiej medycyny” (Skalski 2015: 70).

¹ W dziele opisano 765 gatunków roślin.

² W dalszej części artykułu stosować będę skrócony tytuł *Zielnik*, a w części analitycznej będę korzystać ze skrótu SyrZiel.

W niniejszej pracy podejmę próbę opisu wyznaczników stylu popularnonaukowego w *Zielniku* Syreńskiego. Stanisław Gajda zauważył, że główną cechą tego stylu jest relacja specjalisty z niespecjalistą (Gajda 2001: 191). Podczas analizy wezmę pod uwagę relację nadawcy i adresata³ w *Zielniku*⁴. Interesować mnie również będą cechy takie jak konkretność i obrazowość, które Anna Starzec uznała za dwa najważniejsze wyznaczniki współczesnej polszczyzny popularnonaukowej (Starzec 1999: 31–36). W pracy skonfrontuję cechy dzisiejszych tekstów reprezentujących omawiany styl ze stanem w herbarzu z początku doby średniopolskiej. Analiza jest jedynie zarysowaniem problematyki, a badania nad stylem *Zielnika* wymagają szerszego opracowania.

Kwestia wyznaczników stylu popularnonaukowego w dawnych tekstach była już podejmowana między innymi przez: Annę Burzyńską (2002), Elżbietę Filipczuk (2002), Iwonę Pałucką-Czerniak (2002), Katarzynę Florczewską (2002), Agnieszkę Szczaus (2009, 2013), Joannę Okoniową (2018) czy Anettę Gajdę (2020).

Dotychczas historycy języka nie wypracowali takiej typologii, która pozwoliłaby na rozróżnienie gatunków naukowych, popularnonaukowych oraz dydaktycznych. Z przypuszczeń A. Gajdy wynika, że w dawnych tekstach granice między odmianami stylu naukowego się przenikały (Gajda 2020: 20).

Artur Rejter w wielu artykułach wskazywał cechy dyskursu naukowego *Zielnika*. Przede wszystkim wyróżnił on obiektywizm, precyzję czy ujęcie problemowe tematu (zob. Rejter 2022) oraz opisał strukturę dzieła, którego uporządkowanie również świadczy o przynależności do dyskursu naukowego (zob. Rejter 2019). Jerzy Biniewicz na podstawie między innymi herbarza Syreńskiego analizował kształtowanie się języka nauk matematyczno-przyrodniczych. Według badacza we wspomnianym tekście można wyróżnić jeden z najbardziej charakterystycznych wykładników stylu naukowego, jakim jest terminologia (Biniewicz 2002). Agnieszka Szczaus, wymieniając zielniki oraz poradniki medyczne z okresu doby średniopolskiej, zwraca uwagę, że teksty te reprezentują dawną odmianę stylu popularnonaukowego, o czym ma świadczyć to, że zostały spisane w języku polskim (Szczaus 2015: 253–254). Wnioski wyżej wymienionych badaczy potwierdzają, że *Zielnik* Syreńskiego reprezentuje dawny styl naukowy, jednak odmiana teoretycznonaukowa przenika się z popularnonaukową.

Stanisław Dubisz określa początek polskiego języka naukowego na XV w. Z tego okresu pochodzi *Traktat o ortografii polskiej* Jakuba Parkoszwica, w którym zamieszczono *Obiecado* w języku polskim (Dubisz 2012: 124). Inni historycy języka

3 Adresata definiuję za Marianem Bugajskim jako „osobę lub grupę osób, do których nadawca świadomie kieruje komunikat i dla których dany komunikat jest przeznaczony” (Bugajski 2006: 450). W artykule, aby uniknąć powtórzeń, terminów *adresat* i *odbiorca* będę używała synonimicznie.

4 W badaniach biorę pod uwagę całość *Zielnika* Szymona Syreńskiego, jednak ze względu na ograniczenia formalne artykułu praca podaje jedynie wąski wybór przykładów.

polskiego przyjmują XVI w. jako początek kształtowania się polskiego stylu naukowego (Bajerowa 2008: 74; Ostaszewska 1994: 87). Według badaczy teksty reprezentujące tę odmianę już wtedy znacząco odróżniały się od języka ogólnego oraz wykazywały cechy naukowości (zob. Bajerowa 2008: 78; Rejter 2019: 194).

Natomiast za pierwszą opublikowaną w Europie książkę popularnonaukową uznaje się *Dialog o dwu najważniejszych układach świata ptolemeuszowym i kopernikańskim* Galileusza z 1632 r. (Podgórska-Myślicka 1974: 17). Jednak cechy stylu popularnonaukowego przejawiały się już w tekstach starożytnych. Anetta Gajda wymienia między innymi dysputy filozoficzne, zagadki naukowe czy poematy popularyzatorskie (Gajda 2020: 50). W średniowiecznej Polsce funkcję popularyzatorską pełniły między innymi glosy. W drugiej połowie XVI w. wydano pierwsze teksty naukowe spisane w języku polskim. Były to *Kroniki wszystkiego świata* Marcina Bielskiego oraz *Cieplice* Wojciecha Oczki (ibid.: 52). Do rozwoju stylu popularnonaukowego znacząco mogły się przyczynić czynniki takie jak wynalezienie druku, reformacja i rewolucja w nauce (ibid.: 53–55).

Omawiany zielnik ma charakter poradnikowy, o czym pisali zarówno historycy medycyny (Skalski 2015: 70), jak i językoznawcy (zob. Rejter 2020). Również w przypadku współczesnych poradników z zakresu medycyny można wyodrębnić cechy właściwe stylowi popularnonaukowemu (Ficek 2013: 64).

1. Nadawca w *Zielniku* Szymona Syreńskiego

Autor dzieła był wykwalifikowanym lekarzem i botanikiem. Stopień doktora medycyny uzyskał na wydziale medycznym w Padwie (Barcik 2009–2010: 279), natomiast wiedzę z zakresu botaniki zdobywał między innymi w Niemczech, w Szwajcarii oraz we Lwowie (Żurkowa 1985: 170–171). Po powrocie do kraju Syreński zamieszkał w Krakowie, gdzie pracował jako lekarz dla ubogich w fundacji Piotra z Poznania. Rozwijał też karierę naukową w Akademii Krakowskiej oraz poświęcił ponad 30 lat na badanie właściwości leczniczych roślin z terenów Podola, Pokucia, z rejonów Kamieńca Podolskiego, Bieszczad i Babiej Góry oraz z okolic Krakowa i Lwowa (ibid.: 171). We wstępie do *Zielnika* napisanym przez przyjaciela Syreńskiego – Gabriela Joannicego – odbiorca został poinformowany o wykształceniu i doświadczeniu nadawcy: „Syrenius Doktor w nauce lekarskiej/ około trzydziestu lat strawiwszy/ te był o ziołach księge/ na pożytek pospolity z niemałym kosztem/ y prawie ostatnią maiętności swey odwagą/ dał do druku” (SyrZiel: c. 7)⁵. Zatem nadawca, którym jest autor tekstu, pełni funkcję specjalisty.

5 Ze względu na to, że numeracja stron w *Zielniku* rozpoczyna się dopiero od *Księgi pierwszej*, symbolem „c.” w odsyłaczach zostały oznaczone numery skanów pierwszych stron dzieła wraz z *Rejestrem lekarstw*.

W treści *Zielnika* autor występuje w kilku rolach. Syreński jest naukowcem, który przedstawia wyniki własnego doświadczenia. O tym, że większość informacji podanych w herbarzu stanowią własne przemyślenia autora, zapewniać mają przytoczone powyżej słowa wstępu spisane przez przyjaciela.

Nadawca jest również popularyzatorem i tłumaczem, gdy przywołuje badania innych naukowców i przekłada je na język bardziej zrozumiały dla osób niewykształconych:

Boleści ciężkie w piersiach/ zwłaszcza Białymgłowom/ którą *Alsaharaius* 14. Rozdziale Praktyki swej. A *Aristoteles* w śiodmych księgach o Przyrodzeniu zwierząt/ *Morbum Pilarem*, zowią/ to iest Włosna niemoc. Gdyby kto z trafunku wypił włos długi Białogłowski/ leczy. Liścia tego ziela [pięciornika – S.P.] z świniem sadłem/ abo smalcem utłuszy/ y plastrem ciepło na piersi przykładac (SyrZiel: 299).

Syreński to także nauczyciel o wiedzy większej niż potencjalny adresat. Widoczna jest przy tym nierównorzędna relacja nadawca–odbiorca.

Sposób prezentowania się nadawcy w *Zielniku* nie jest jednolity. Użycie przez autora form czasownika w pierwszej osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego takich jak *radzę*: „Ale **ia** *radzę* w tym się obyczajnie obchodzić” (ibid.: 207), *dziwuję się*: „Rzepikowe wino acz starodawnym lekarzom nie było w używaniu. Cemu sie iednak **ia** niepomalu *dziwuie*” (ibid.: 279), *mówię*: „Ale **ia** *mowie*, że nie iest prawdziwego uczyciela/ to innym obiecywać y upewniać/ czeg sam sobie uczynić/ ani skutkiem pokazać może” (ibid.: 335), często wraz z zaimkiem *ja*, wpływa na zaufanie odbiorcy.

W *Zielniku* nadawca stosuje nie tylko narrację pierwszoosobową i zaimek *ja*, ale także używa czasowników w pierwszej osobie liczby mnogiej czasu teraźniejszego wraz z zaimkiem *my*, i to w dwóch funkcjach. Pierwszą jest funkcja inkluzywna, gdy autor przyznaje, że wraz z adresatami jest częścią większej zbiorowości: „drudzy *Angelicam Scadiacam*, zowią/ **my**/ po naszymu/ Gołębimi Pokrzywami [...] **nazywamy**” (ibid.: 85), drugą ekskluzywną – nadawca również jest częścią zbiorowości, ale odbiorca już do niej nie należy: „Ale Indyyczykom zostawiwszy w nim ich przysmak/ **my** ine użytki/ do rozmaitych potrzeb lekarskich **upatrujemy**” (ibid.: 193) lub: „P. Bog to widzi/ y **my** *lekarze* często tego **doznawamy**” (ibid.: 289). W publikacjach, które reprezentują współczesny styl popularnonaukowy, dominuje pierwszy wariant *my*, zmniejszający dystans między nadawcą a adresatem (Starzec 1999: 194). W analizowanym *Zielniku* jest podobnie i inkluzywna postać *my* występuje częściej, przede wszystkim we fragmentach dotyczących nazw konkretnych roślin.

Najczęstsze w omawianym dziele są konstrukcje zdepersonalizowane, w których czasowniki nie odnoszą się do podmiotu osobowego, ale do opisywanego przedmiotu. Wówczas występują formy czasownika w trzeciej osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego, np. *hamuje*, *otwiera*, *rozgrzewa*, *wysusza*. Z kolei podmiotem czynnym w herbarzu najczęściej są rośliny: „Uplawy tak krwawe iako białe/ paniam

hamuie [o złotniku – S.P.]” (SyrZiel: 290), „Sleżiony zatkanie wilgotnościami flakimstymi/ **otwiera y wysusza** [o pięciorniku – S.P.]” (ibid.: 296) oraz lecznicze specyfiki: „Ta wodka Wątroby oziebłość **rozgrzewa**” (ibid.: 287). Nagromadzenie zdań, w których postać autora się nie ujawnia, może doprowadzić do zatarcia więzi między nadawcą a odbiorcą (Starzec 1999: 195).

Autor *Zielnika* już we wstępie przedstawiany jest jako osoba wykwalifikowana. Nadawca w analizowanym dziele pełni kilka funkcji. Z jednej strony jest naukowcem przedstawiającym wyniki swoich badań, a z drugiej – osobą tłumaczącą pewien wycinek rzeczywistości odbiorcom, którzy są laikami. Syreński odgrywa zarówno rolę popularyzatora, jak i nauczyciela. Sposób prezentowania się nadawcy nie jest konsekwentny. W tekście użyto czasowników w pierwszej osobie liczby pojedynczej oraz mnogiej czasu teraźniejszego. Stosowanie takich form czasownika może pełnić funkcję perswazyjną. W tekście kategoria *ja* nadawcy odnosi się do doświadczenia Syreńskiego, co może wpływać na postrzeganie autora jako autorytetu. Z kolei forma *my* może wskazywać na wspólnotę w sposobie postrzegania świata. Jednak Syreński korzysta również z konstrukcji zacierających relację między autorem i adresatem. Poczynione w tej części artykułu obserwacje pokrywają się z cechami współczesnych tekstów popularnonaukowych. Przyjmowanie przez nadawcę kilku ról czy narracja osobowa to według badań A. Starzec istotne wykładniki tej odmiany polszczyzny (Starzec 1999: 189, 192).

2. Adresat w *Zielniku* Szymona Syreńskiego

Syreński w tytule *zielnika* określił, do kogo kieruje pracę:

Księga lekarzom Aptekarzom, Cyrulikom, Barbirzom, Rostrucharzom, konskiem lekarzom Mastalerzom Ogrodnikom Kuchmistrzom, kucharzom Synkarzom Gospodarzom Mamkom Paniom Pannom y tym wszytkim ktorzy sie kochają y obiernią w lekarstwach (SyrZiel: c. 5).

Grupa adresatów jest dość szeroka – od profesji zajmujących się zawodowo leczeniem aż po osoby, które nie są specjalistami, a jedynie interesują się ziołolecznictwem. Anna Starzec zwraca uwagę, że w komunikacji pisanej odbiorca:

jednocześnie jest indywidualną osobą, wchodzącą w kontakt z tekstem, jak również członkiem pewnej zbiorowości potencjalnych czytelników, którzy różnią się między sobą wiekiem, poziomem wiedzy o świecie, doświadczeniem, słowem kompetencją językową, komunikacyjną i kulturową (Starzec 1999: 188).

Z treści dzieła wynika, że Syreński wymagał od adresata podstawowej wiedzy medycznej. Na przykład w opisie *Miarzu albo Mistrzownika*: „Zaśniat z żywota wyciąga” (SyrZiel: 117) autor nie podał wskazówek, jak zdiagnozować daną chorobę,

a w przypadku niektórych roślin wspominał jedynie o ich właściwościach leczniczych, jednak nie opisywał, jak przygotować lub dawkować lek. Jednocześnie lekarz miał świadomość, że po zielnik będą sięgać osoby, które są niewykwalifikowane. Wskazywał na to, pisząc: „[...] a zwłaszcza gdy Lekarz y Doktor opodał/ abo go też trudno dla jakichkolwiek przyczyn dostać” (ibid.: c. 13). O celowym przygotowaniu treści do adresatów niespecjalistów świadczy również dostosowanie języka do odbiorców. Przejawia się to przede wszystkim w podawaniu nazw roślin czy chorób w języku polskim. Posługiwanie się jedynie nazwami łacińskimi znacznie zawęziłoby grupę adresatów dzieła. Wynika z tego, że w relacji nadawca–adresat Syreński miał wyidealizowanego odbiorcę i oczekiwał od niego pewnego poziomu wiedzy (zob. Handke 1977).

Autor zwracał się do odbiorców przy użyciu zaimka w drugiej osobie liczby pojedynczej w bierniku – *cię*: „iako z Piołynu/ tam **cie** odsyłam” (SyrZiel: 288) lub: „One wodke czerwonawą/ któraś wyciągnął/ wley [...] aż **cie** naucze co tym będziesz miał czynić” (ibid.: 333) oraz stosuje formy czasownika w pierwszej osobie liczby mnogiej⁶. Sprawiają one, że komunikat staje się bardziej bezpośredni. Z kolei stosowanie liczby mnogiej może wskazywać na wspólnotę w sposobie postrzegania świata czy na podobieństwo doświadczeń.

Syreński nie jest konsekwentny w sposobie zwracania się do adresatów. W *Zielniku* używa zaimków, które świadczą o bliżej nieokreślonej zbiorowości, np. *każdy*: „Z tych skutkow Soku Czartowego Layna/ snadnie **każdy** obaczyć może” (ibid.: 194) oraz *kto*: „Może y tak **kto** chce uczynić” (ibid.: 6).

Twórca założył, że adresatami będą zarówno osoby medycznie wykształcone, jak i laicy. Syreński zatem nie ograniczył grupy adresatów tylko do specjalistów lub amatorów. Nadawca również nie ukrywa, że ma pewien obraz potencjalnego odbiorcy, który już posiada jakąś konkretną wiedzę w dziedzinie medycyny. Ponownie należy zwrócić uwagę na brak konsekwencji w zwrotach do adresatów – z jednej strony autor buduje pewną zbiorowość, z drugiej od niej stroni. Wszystkie te typy relacji nadawcy z adresatem zostały również zaobserwowane w badaniach nad współczesnymi tekstami popularnonaukowymi (Starzec 1999: 196–197).

3. Konkretność i obrazowość w *Zielniku* Szymona Syreńskiego

W *Encyklopedii języka polskiego* przy hasle *obrazowość stylu* widnieje odesłanie do *konkretności stylu*. Autor definicji wskazuje, że konkretność przejawia się w przedstawianiu rzeczy lub zjawisk w taki sposób, by odwołać się do wyobraźni odbiorcy i jego zmysłów (Pisarek 1991: 165). Definicję tę potwierdzają słowa A. Starzec, według

6 Szerzej o tym pisałam we fragmencie dotyczącym nadawcy w *Zielniku*.

której obrazowość „służy przekładaniu abstrakcyjnych pojęć na język konkretny, który daje się postrzegać zmysłami” (Starzec 1999: 33).

W analizowanym zielniku Syreński, pisząc o ziołolecznictwie, o właściwościach danych roślin oraz o objawach konkretnych chorób, odwołuje się do wiedzy wspólnej nadawcy i odbiorcy, stąd też w treści dzieła pojawiają się obrazowe określenia, np.: „Płuc/ taką nadętość/ że **się zdadzą w garle stać**” (SyrZiel: 197). Autor dzięki temu tłumaczy, jakie uczucie powinno towarzyszyć choremu. W innym fragmencie nadawca, by przedstawić rzecz obrazowo, odnosi się do zmysłów odbiorcy: „których kłóiste kwiatki modre/ y tak bardzo pachniące/ **ze swoją pornością przykrzy się nozdrzom/** mało nie wszystkich ziół kwiecie/ swą wonnością ostrą przewyższając” (ibid.: 39).

Obrazowe określenia oraz wyrażenia metaforyczne używane są również do opisu niektórych części ciała człowieka, zwłaszcza w przypadku układu rozrodczego, którego ogół nazywany jest *członkami wstydliwymi*: „**Członkom wstydliwym** z osobliwości swej barzo służy” (ibid.: 120), a w przypadku pochwy lub ujścia macicy stosowane były takie nazwy, jak *otwór łona*: „żeby wnętrzości nie obraził/ w **otwór łona** puścić” (ibid.: 194), *usta macicze*: „**Usta Maćice/** wolne czyni [...]” (ibid.: 234) oraz *fortka*: „u samego otworu łona/ abo **fortki**” (ibid.: 455). Nadawca, aby uniknąć niezrozumiałych dla odbiorcy łacińskich terminów, podjął próbę przedstawienia rzeczywistości na zasadzie podobieństwa między dwoma elementami.

Odnosząc się do roślin, autor stosuje odmianę metafory, jaką jest antropomorfizacja, zwłaszcza gdy opisuje ich występowanie: „Aczkolwiek wszędy ziemie **lubi** [o dzięgielnicy – S.P.]” (ibid.: 103), „**kocha się** w miejscach ciepłych [o kminie kramnym – S.P.]” (ibid.: 109) lub właściwości: „Korzeń Dyptanu [...] iadom y truciznom **się sprzeciwia**” (ibid.: 107), „Melankolia z ciała **wyrzuca**” (ibid.: 244). W ten sposób Syreński przybliża czytelnikom złożony świat roślin.

W tekście występują również proste porównania, na przykład w opisach roślin, które wydają się Syreńskiemu mniej znane potencjalnemu odbiorcy: „Indyiski Ostryż [...] iest Ziele cudzoziemskie [...] korzen podobny kształte Imbirowe [...] suchy ostrzeyszy/ wszakoż nie tak barzo/ **iako Imbier**” (ibid.: 28). W treści receptur stosuje porównania również po to, by zobrazować odbiorcy daną cechę specyfiku, na przykład jego konsystencję: „Rumiankowego olejku/ tak długo warząc/ aż zgęstnienie **iako maść**” (ibid.: 140).

Obrazowość przejawia się również w tym, że autor, opisując rzeczywistość, odwołuje się do zmysłów odbiorcy, by ten mógł lepiej zrozumieć wykładaną przez niego treść. W analizowanym dziele pojawiają się nawiązania do uczucia gorąca: „Korzeń Dyptanu Kreteńskiego żuchany **rospala** usta” (ibid.: 109), również do zmysłu wzroku, przede wszystkim, gdy podaje się rozmiary roślin: „Ma pręt miąższy **iako ręka**” (ibid.: 1527) czy miary przygotowywanych lekarstw: „y poczynić czopki **na zmierz palca namniejszego** [...]” (ibid.: 433).

Jednym z elementów, które wpływają na obrazowość tekstu, są ilustracje oraz rysunki (Starzec 1999: 225). W *Zielniku* 650 z 765 roślin zostało opatrzonych

drzeworytami (Barcik 2009–2010: 280). Na odbitkach przedstawiano konkretne zioło wraz z jego kwiatami, liśćmi, korzeniem, a nawet nasionami. Dzięki zamieszczeniu grafik nadawca miał pewność, że roślina zostanie prawidłowo zidentyfikowana przez odbiorcę. Dodatkowo każdej z przywołanych roślin towarzyszy opis, w którym autor koncentruje się na jej morfologii:

Ta iest troiaka/ biała/ czerwona/ y czarna: każda z tych na łokieć wzwyż roście. Li-steczkow podługowatych/ około karbowanych/ białawych y kosmatych. kłącza twar-dego/ zdrewniałego/ y chrostowatego gibkiego/ oblego/ y odnożystego/ albo gałąz-kowatego. Kwiatu błękitnego/ z ktorego potym strączki krotkie: a w tych naywięcey po dwy żiarnkach bywa/ wielkości grochowej podobne. Korzeń twardy zdrewniały (SyrZiel: 1023).

Syreński skupia się na zewnętrznych elementach rośliny, zwracając przede wszystkim uwagę na kolor, wielkość, twardość oraz kształt. Aby je lepiej scharakteryzować, używa licznych przymiotników: *twardy, zdrewniały, chrostowaty, gibki, obły, odnożysty, gałązkowaty* oraz stosuje porównania do tego, co zdaniem nadawcy może być bardziej znane: „wielkości grochowej podobne” (ibid.: 1023).

W *Zielniku* można odnaleźć fragmenty potwierdzające obecność ważnych dla stylu popularnonaukowego cech, którymi są obrazowość i konkretność. Syreński, aby zobrazować wykładaną teorię, używa rozbudowanych opisów, prostych metafor, personifikacji lub porównań, odwołując się przy tym do zmysłów odbiorcy. Te środki językowe pokrywają się z wyznacznikami obrazowości i konkretności we współczesnych tekstach popularnonaukowych, które ustaliła A. Starzec (1999: 33).

Zakończenie

Praca Syreńskiego prezentuje dawny styl naukowy, co zostało uargumentowane w opracowaniach językoznawców (zob. Biniewicz 2002; Szczaus 2015: 253–254; Rejter 2019, 2022). W herbarzu można również odnaleźć wyznaczniki stylu popularnonaukowego. Mimo że *Zielnik* znacznie wyprzedza czasem wydania pierwszą książkę popularnonaukową, czyli *Dialog o dwu najważniejszych układach świata ptolemeuszowym i kopernikańskim* Galileusza, to nie oznacza to, że wcześniejsze teksty nie przejawiały cech tego stylu. Agnieszka Szczaus, za Zenonem Klemensiewiczem, przypuszcza, że powstanie w owym czasie polskojęzycznej pracy dotyczącej nauki może świadczyć o popularnonaukowym wymiarze dzieła (Szczaus 2015: 253–254).

Z przeprowadzonej analizy wynika, że o stylu popularnonaukowym może świadczyć relacja nadawczo-odbiorcza. Uznany za eksperta autor w założeniu pisze do adresatów, którzy mogą być specjalistami, jak i do osób, które są laikami. Syreński z jednej strony buduje wspólnotę nadawcy z odbiorcami, natomiast z drugiej – dystansuje się od czytelników (nie jest zachowana przy tym konsekwencja). Zgadza się

to z obserwacjami A. Starzec, według której również relacja zacierająca więź między nadawcą a odbiorcą pojawia się w tekstach popularnonaukowych (zob. Starzec 1999: 195–197).

W treści *Zielnika* widoczna jest również konkretność i obrazowość. Syreński, mimo że pisze do wyidealizowanego odbiorcy, który powinien mieć już pewien zakres wiedzy, to jednocześnie dba, aby wyłożony temat był zrozumiały. W tym celu używa prostych metafor, rozbudowanych opisów czy porównań, dzięki którym bardzo często odwołuje się do poznania zmysłowego. Pomocne przy tym są również zamieszczone w *zielniku* drzeworyty.

Omawiane dzieło powstało w momencie, gdy w polszczyźnie dopiero krystalizował się styl naukowy i jego odmiany. Mimo to w *Zielniku* można zauważyć cechy tekstu o charakterze popularnonaukowym.

Niniejszy artykuł stanowi jedynie ogólne zarysowanie problematyki związanej z wykładnikami stylu popularnonaukowego w renesansowych *zielnikach*. Temat ten wymaga szerszego opracowania, które umożliwiłoby odkrycie, jak kształtował się styl funkcjonalny w tym gatunku.

Źródła

SYRZIEL: S. Syreński, *Zielnik Herbarzem z języka Łacinskiego zowią. To iest Opisanie własne imion, kształtu, przyrodzenia, skutkow, y mocy Zioł [...]*, Kraków 1613, [on-line:] <https://dlibra.bibliotekaelblaska.pl/dlibra/publication/49317?tab=1> (dostęp: 7 XII 2023).

Literatura

- BAJEROWA I., 2008, *Początki polskiego dyskursu naukowego – język dzieł Marcina Bielskiego i Stanisława Grzebskiego*, „Onomastica Slavogermanica” XXVII, s. 73–79.
- BARCIK M., 2009–2010, *Syreński Szymon*, [w:] A. Romanowski (red.), *Polski słownik biograficzny*, t. XLVI, Warszawa–Kraków, s. 279–281.
- BINIEWICZ J., 2002, *Kształtowanie się polskiego języka nauk matematyczno-przyrodniczych*, Opole.
- BUGAJSKI M., 2007, *Język w komunikowaniu*, Warszawa.
- BURZYŃSKA A., 2002, *Popularyzacja wiedzy o języku polskim w podręcznikach do nauczania polszczyzny na Śląsku w XVII wieku*, [w:] J. Miodek, M. Zaśko-Zielińska (red.), *O trudnym łatwo. Materiały sesji poświęconej popularyzacji nauki*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, t. 2444, Wrocław, s. 87–94.
- DUBISZ S., 2012, *Polski język naukowy*, „Poradnik Językowy” 6, s. 123–125.
- FICEK E., 2013, *Poradnik. Model gatunkowy i jego tekstowe aktualizacje*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 3038, Katowice.

- FILIPCZUK E., 2002, *Elementy stylu popularnonaukowego a zaproszenie do zabawy*, [w:] J. Miodek, M. Zaśko-Zielińska (red.), *O trudnym łatwo. Materiały sesji poświęconej popularyzacji nauki*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, t. 2444, Wrocław, s. 61–66.
- FLORCZEWSKA K., 2002, *Typy definicji w tekstach popularnonaukowych adresowanych do młodego odbiorcy*, [w:] J. Miodek, M. Zaśko-Zielińska (red.), *O trudnym łatwo. Materiały sesji poświęconej popularyzacji nauki*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, t. 2444, Wrocław, s. 186–194.
- GAJDA A., 2020, *Polska monografia popularnonaukowa przełomu XIX i XX wieku. Studium genologiczne*, Łódź.
- GAJDA S., 2001, *Styl naukowy*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Lublin, s. 183–200.
- HANDKE R., 1977, *Kategoria horyzontu oczekiwań odbiorcy a wartościowanie dzieł literackich*, [w:] T. Bujnicki, J. Sławiński (red.), *Problemy odbioru i odbiorcy. Studia*, Wrocław, s. 93–104.
- OKONIOWA J., 2018, *O kształtowaniu się stylu popularnonaukowego na przykładzie XVII-wiecznego dzieła Erazma Sykstusa O ciepłach we Śkle*, [w:] M. Pastuch, M. Siuciak (red.), *Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 3670, Katowice, s. 507–517.
- OSTASZEWSKA D., 1994, *Z zagadnień ewolucji stylu naukowego: XVI-wieczne początki kształtowania się wyznaczników przebiegu procesu myślowego*, „Prace Językoznawcze” XXII, s. 85–94.
- PAŁUCKA-CZERNIAK I., 2002, *Językowe przejawy obecności nadawcy w przedmowach do księzek naukowych i popularnonaukowych*, [w:] J. Miodek, M. Zaśko-Zielińska (red.), *O trudnym łatwo. Materiały sesji poświęconej popularyzacji nauki*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, t. 2444, Wrocław, s. 111–127.
- PISAREK W., 1991, *Konkretność stylu*, [w:] S. Urbańczyk (red.), *Encyklopedia języka polskiego*, Wrocław, s. 165.
- PODGÓRSKA-MYŚLICKA H., 1974, *Ewolucja metod popularyzacji nauk przyrodniczych i ścisłych przez radio w Polsce w okresie od 1950 do 1970 r. (z uwzględnieniem tradycji popularyzatorskich w tej dziedzinie od początków „Polskiego Radia”)*, Warszawa.
- REJTER A., 2019, *Strukturalnotekstowe wyznaczniki dyskursu naukowego wieków dawnych*, [w:] B. Ciesek-Ślizowska, B. Duda, E. Ficek, K. Sujkowska-Sobisz (red.), *Reprezentacje świata w dyskursach (modele, obrazy, wizje)*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, nr 3903, Katowice, s. 178–195.
- REJTER A., 2020, *Poradnikowy wymiar dyskursu naukowego wieków dawnych*, „Zielonogórskie Seminaria Językoznawcze” 2019, s. 81–90.
- REJTER A., 2022, *Kulturowe aspekty dawnego dyskursu naukowego*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 29, nr 1, s. 161–174, <https://doi.org/10.14746/pspj.2022.29.1.10>.
- SKALSKI J., 2015, *Medycyna w Polsce przedrozbiorowej*, [w:] W. Noszczyk (red.), *Dzieje medycyny w Polsce*, t. 1: *Od czasów najdawniejszych do roku 1914*, Warszawa, s. 1–121.
- STARZEC A., 1999, *Współczesna polszczyzna popularnonaukowa*, Opole.
- SUCHECKA A., 2020, *Badania interdyscyplinarne nad polskimi zielnikami drukowanymi*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” XVII, nr 2, s. 199–224.
- SZCZAUS A., 2009, *Wykładowi dialogowości w tekstach popularnonaukowych doby średniopolskiej (na przykładzie Informacji matematycznej W. Bystrzonowskiego z 1749 r.)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LXV, s. 213–224.

- SZCZAUS A., 2013, *Wykładowi obrazowości w Informacji matematycznej Wojciecha Bystrzowskiego (1749)*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 12, s. 207–220.
- SZCZAUS A., 2015, *Teksty naukowe i techniczne doby średniopolskiej jako źródło badań historycznojęzykowych*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 22, nr 1, s. 253–268, <https://doi.org/10.14746/pspsj.2015.22.1.16>.
- SZUMOWSKI W., 2008, *Historia medycyny filozoficznie ujęta*, wyd. 4, Kęty.
- ZEMANEK A., 1997, *Botanika Renesansu w świetle współczesnej nauki*, „Wiadomości Botaniczne” 41, nr 1, s. 7–19.
- ŻURKOWA R., 1985, *Wokół Zielnika Szymona Syreniusza*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie” 30, s. 169–183.

Indicators of the Popular Science Style in the Herbarium of Szymon Syrenski.

Outline of the Issue

Abstract

The article is an outline of the problems related to the early popular science style. The purpose of the study is to analyze selected exponents of this style in the 17th-century Herbarium of Szymon Syrenski. This herbarium has already been studied in terms of belonging to the early scientific discourse. In order to conclude that the studied text exhibits characteristics of the popular scientific style, the author of the article pays attention to what roles the author and readers take in the communication process and what the relationship between them is. Then two features of popular scientific style – concreteness and imagery – were discussed, which, according to researchers of modern texts representing this style, are its basic determinants. The analysis proved that the herbarium exhibits features of popular scientific style despite the fact that, at the time of the work's creation, the scientific style and its varieties had only just crystallized.